

Szücsné Harkó Enikő

"Ismertessétek az igazságot, / s az igazság szabadokká téssen"

Vázlat Wass Albert életútjáról és munkásságáról

1998. február 27-én a floridai Astorban hunyt el a magyar emigrációs irodalom, egyben a XX. századi magyar irodalom egyik kiváló képviselője, Wass Albert. "Nagy ember volt" - mondta összefoglaló tömörséggel egyik disszertációs témakonzultációnkon Rónay László. (2000. június 22.) Életútja, irodalmi pályája önmagában is kimerítő regénytema lehetne, s ha lenne ilyen, akkor annak a műnek a főhőse sorsával a XX. századi erdélyi értelmiség, az emigrációba kényszerült erdélyi arisztokrácia tipikus megjelenítője lehetne. Még temetése körül is bonyodalmak adódtak, pedig azt mindenképpen megérdemelte, hogy legalább holtában megkaphassa azt, amire olyan szívet tépő bánattal, keserőséggel vágyott: a hegyeit. Első emigrációs regényében megindító könyörgéssel fohászkodik, hogy: "Adjátok vissza a hegyeimet". S milyen joga is kéri, követeli vissza? - azért, mert "...enyimek voltak Isten rendelése szerint, azáltal, hogy ott születtem, s ott lettem emberré".¹ S imája, könyörgése mindennek dacára meghallgattatott, hamvai ott nyugszanak a marosvécsi kastély kertjében, Kemény János mellett, a "Helikoni asztalhoz" közel, Így az odalátogató, a tiszteletét leróni érkező a meghatottságon kívül megnyugvással tudatosíthatja önmagában, hogy Wass Albert immár hazaérkezett, a Helikon szellemisége beteljesült. Immár újból otthon van, a szó legtökéletesebb értelmében.

Nem fáj annyira olvasni 1947-ből származó sorait, mi szerint:

"Hontalan vagyok,
mert vallom, hogy a gondolat szabad,
mert hazám ott van a Kárpátok alatt
és népem magyar.

Hontalan vagyok,
mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell, leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar." ²

A vers sorain merengve visszacseng az a pár szó, hogy "egymásra kell, leljen végre egyszer", s valóban regényeit megismerve, egymásra kell lennie kicsit átlényegítve még írónak és olvasónak is, s jó tíz éve ez is elkezdődött: az egymásralelés. A könyvei kezdtek megjelenni, az életéről is gyűjthetünk információkat, hiszen 1989 óta, bár lassan, mégis megtört a hallgatás jege, s az én generációm is bepillantást nyerhetett ennek a most már elismerten kiváló

személyiségnek az életútjába. Bármelyik Wass Albert életművel foglalkozó cikket szemlélem, egy alapvetően közös: írói nagysága előtt meghajolnak, s annak ellenére, hogy vázaltszerű az a pályakép, amelyet a cikkek írói megjelenítenek, mégis figyelemfelkeltők. De térjünk vissza a marosvécsi kastély parkjába, oda, ahol ma egy a Marosból kiemelt hatalmas kövön áll Wass Albert domborműve, emlékeztetve az utókort az ott nyugovóra. A valamikori Kemény kastély - ma elmeógyógyintézet, de a parkot leláncolt, lelakatolt kerítés választja el az intézménytől. Egyre több az odalátogató turista, az intézet dolgozói tisztelettel fogadják az érdeklődőket, annak ellenére, hogy tudomásom szerint mindez csupán félhivatalosan működik. Az erdélyi magyar irodalom történetében, mint tudott, a marosvécsi kastélynak igen nagy szerepe volt, ugyanis báró Kemény János (1903-1971) 1926-ban megalapította a marosvécsi Helikon írói munkaközösséget, amely önálló folyóirattal rukkolt elő először 1928 májusában Erdélyi Helikon címmel (címe 1936-37-ben Helikon), kiadója pedig az Erdélyi Szépművéses Céh (Irodalmi Könyvkiadó vállalkozás) "1924 és 1944 között 14 sorozatban összesen 166 művet jelentetett meg" 3, olyan jelentős írók, költők műveit, mint Áprily Lajos, Bánffy Miklós, Berde Mária, Dzsida Jenő, Székely Zoltán, Karácsony Benő, Kemény János, Kuncz Aladár, Nyíró József, Szemplér Ferenc, Tamási Áron, Tompa László, "akikhez fiatalon csatlakozott...", Wass Albert. 4 Hangsúlyozni szeretném, hogy az író méltó helyre került, és a hely valamikori szellemisége is méltó az ott örökre megpihenők számára.

A Helikkal való kapcsolata meghatározó erő lesz egész életében, sőt mondhatni, életének tartalma lesz. A Kós Károly által készített nagy kőasztal, a "Helikoni-asztal" mellé fiatalon odaülhetett, életre szóló élményeket gyűjthetett, megjelenő művei egyre nagyobb elismerést váltottak ki, ezáltal bekerült a két világháború közötti vezető erdélyi írók társaságába. Most ugyanazon asztal mellett pihen az egykori házigazda szomszédságában, a sokat látott fák árnyékában. S hogy miért tartalma? Mert egész életében annak az eszmének a hirdetője lett, melyet az ottani íróközösség transzilván eszmeiségként, transzilvanizmusként határozott meg. Ez a valójában több lényeges kérdést, célt megfogalmazó elv egyik legfontosabbika "...a nemzetek, vallások világszemléletek népi szokások, társadalmi osztályok és külső hatalmi érdekek bölcs és eszes kiegyensúlyozása" 5 Fráter Olivér Hunniában (1999) megjelenő cikkében ugyancsak hangsúlyozza Wass Albert és a transzilván ideológia viszonyát, és ő is kitér a fentiek mellett "az erdélyi psziché", nála "erdélyi lélek" (ott is idézőjeles) fogalomra, amelyről Kós Károly írja: "...nem az erdélyi magyarság privilégiuma, de predestinációja az erdélyi németiségnek és románságnak is." 6 Ezen eszmerendszeren belül domináló a Romániában élés ténye, amely a helikonisták megfogalmazásában kisebbségi igényeket és funkciókat jelent. Évekkel később Amerikában ezen elvi síkról indulva, de a felelős emigráns magyar író ambíciójával alapítja meg az Amerikai Magyar Szépművéses Céhet (1962), majd 1970-ben a Danubian Press sajtóvállalatot és az

ezekből fakadó folyóiratokat, a Transilvanian Quarterlyt, a Hungarian Quarterlyt, majd a Central European Forum-ot. A sajtóvállalatot később Danubian Research and Information Center néven kibővítette. "Elméletben egyszerűnek látszott az egész ..." - vall maga Wass Albert 1989 novemberi önéletrajzi soraiban 7 -, de a gyakorlatban kitartó munkára, az embert próbáló nehézségeket legyőzni képes szívósságra volt szükség. Ugyanitt informálódhatunk arról is, hogy a kiadott művekkel végül is azt a célt szerette volna elérni, hogy Erdélyt megismertesse az újvilággal, hiszen erről a vidékről vagy minimális vagy téves, vagy egyszerre minimális és téves információk birtokába juthatott az esetleg érdeklődő. S hogy ezt az áldatlan, sőt Don Quiote-i harcot tovább vállalta, jelzi, hogy egy maroknyi magyarral együtt hozta létre a már említett Danubian Press részvénytársaságot. Az összegyűlt kevéske tőkével kezdtek bele "...az ún. Hungarian Package könyvsorozat kiadásába, mely magába fog-lalta a magyar nemzet történelmét, legendáit, népmeséit és táncait..."⁸ Sajnos tőkehiány miatt, ahogy az író is fájjalja, amatőr munkák is napvilágot láttak e kiadó "fedőneve" alatt. A szélmalomharc folytatódott, küzdelem az előfizetőkért, a fennmaradásért, hit a megálmodott cél igazában és hasznosságában, ez jellemezte emigráns írónk kultúrszervező, -irányító tevékenységét.

Óceánon innen és túl, életének e két jelentős szakaszát az Erdélyben Erdélyről, illetve a Nagyvilágban Erdélyért címmel láthatnánk el.

S milyen volt ő valójában? "Olyan volt, mint Isten kenyere..."⁹

Erdélyben Erdélyért

Wass Albert erdélyi főnemesi család sarja. Nemesi címét a család őse Szent László királytól nyerte, azon hőstette jutalmául, hogy a kunok ellen harcoló királyt megmentette egy rátámadó bölénytől, erre utal a címerben szereplő orrán nyíllal átlőtt bölényfej.

Az író 1908. január 8-án született az erdélyi Mezőségen, nem messze Kolozsvártól, Válaszúton, gróf Wass Endre és Bánffy Ilona gyermekeként. A gyönyörű kastély, amelyben megszületett a szavak leendő nagy varázslója, ma már nem létezik. Ha valaki szeretné meglelni azt a csodát, amely megannyi regényének ihletője, akkor ne keresse a valamikori úri kastély nyomát se, de meglelheti azt a tájat, amely főszereplővé emelkedett a Wass-művek sorában. A kastélyról vázlatot találtam Ilona Siemers különleges könyvében, s fáj elfogadni a tényt, hogy Erdély szerte tűntek el a föld felszínéről ilyen és ehhez hasonló kastélyok, főnemesi házak. S ahogy ezek eltűntek, velük együtt köddé vált az az erdélyi arisztokrácia is, amely feladatként, kötelezettségek vállalásának feladataként fogta fel társadalmi rangját és helyét, amely rétegnek a legjelesebb tagjai vállalták az 1919 után rájuk szakadó kisebbségi sorsban is a vezető szerepet. Wass Albert is ezt az életutat kapta hivatásul: szolgálni a népet, a saját népét, mindig és minden körülmények között. Szülei hamar szétbomló

házasága, a későbbi anyával kialakult hűvös viszonya gyerekkorában magányossá, de magányosságából erőt nyerő fiatallá alakította az érzékeny lelkű, a természetet és az igazságot már korán megszerető embert. Nagypja segítségével, anyagi támogatásával járta ki a kolozsvári Farkas utcai Református Kollégium osztályait. Igazi kálvinista nevelésben részesült az iskolában, s hitében, erkölcsében megerősítette a család értékrendje is. 1926-ban érettségizett, majd Magyarországon, a Debreceni Gazdasági Akadémián folytatta tanulmányait. Olyan megható szépséggel réved vissza majd későbbi regényeiben ezekre az időkre, annyiszor izgulunk Ferkóval vagy Miklóssal, hogy ügyességgel, furfanggal legyőzzék az apróbb, nagyobb akadályokat! Friss diplomával a kezében immár nekiláthatna a gyakorlatban is kamatoztatni elméleti tudását, de román hadköteleesként előbb még letölti katonai szolgálati idejét. Apja sugallatára vállalja, hogy Bukarestben, román környezetben katonáskodjék, s ez az apai előrelátás valóban pozitívnak mutatkozott, hiszen olyan ismerősökre tesz szert a román arisztokrácia köreiben, akik később segíteni tudnak nem csupán neki, hanem mindenekelőtt a bajba jutott vagy nehézségekkel küzdő barátain, ismerősein. Tudását később Németországban (Hohenheimban), illetve Franciaországban (a Sorbonne-on) tökéletesíti, erdészeti és kertészeti szakterületen szerez újabb ismereteket. Tanulmányai befejezése után visszatér a szülői és nagyszülői birtokra, és talpraesettsége, tudásának, összeköttetéseinek köszönhetően az otthoni gazdaságot is átszervezi, megtalálja a lehetőséget, hogy az akkori elvárásokhoz igazodva egy mintagazdaságot rendezzen be, a szülői kertet a gyönyörű fákkal, bokrokkal pedig védett arborétummá nyilvánította. Ez az időszak különösen nehéz a földdel, birtokkal rendelkezők számára is, hiszen a nagybirtokok java részét a román állam eltulajdonította, s a megmaradt töredéken kellett úgy gazdálkodni, hogy közben a pénzügyi válságokat átvészelve teremtdjön lehetőség az erdélyi magyar kultúra támogatására is. Nehéz, de összetartásra kötelező idők voltak ezek Erdélyben. Maga Wass Albert is korán eljegyezte magát az irodalommal, ugyanis 1927, ill. 1928-ban két verseskötettel lép az olvasók elé (Virágtemetés és Fenyő a hegytetőn). Első szárnypróbálgatásával nem igazán hívja fel magára a közvélemény figyelmét, de első regényével, a Farkasveremmel már osztatlan sikert arat. 1934-ben Kolozsváron az ESZC kiadásában jelent meg ez az érdekes mű, amelyben a tágabb rokonság egyik családját állítja a történet középpontjába, pontosabban Wass Irmát meg fiát, Wass Jenőt, úgy, hogy bepillantást nyújt az erdélyi arisztokrácia más személyeinek az életébe is. A gazdász író egyre inkább író gazdásszá válik. 1935-ben nősül meg, felesége, Siemers Éva erdélyi magyar anya és hamburgi német apa gyermeke, vagyis Czegei és Szentegyedi Wass Ilona grófnő és Edmund Siemers építő -nagyvállalkozó, a hamburgi egyetem alapítójának lánya. Ez a fiatal, művelt hölgy sok időt tölt anyja szülőföldjén, a Mezőségen, különös érdeklődéssel és finom érzékenységgel kapcsolódik be az erdélyi irodalmi életbe, s így ismerkedik meg a fiatal íróval. Házasságukból hat fiúgyermek születik (az egyik még kisgyermekkorában meghalt). Megjelenő

műveinek sorát a Csaba című folytatja, amely a trianoni békeszerződéssel Erdélyre zuhanó nehézségekkel ismerteti meg az olvasót. Ferkó, a főhős szemszögéből láttatja a kort, ahol az egyedüli túlélési lehetőség csupán a szívós helytállás.

Az 1940-es év másik nagy regénye a Jönnek, amely arra a lehetetlenül ambivalens érzésre épül, melyet Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása jelentett: az öröm boldogsága és a Romániában tovább élni kényszerülők döbrent meghasonulása, elkeseredése. A helikoni írónemzedék fiatal képviselőjét 1940-ben addigi munkássága elismeréseként Baumgarten-díjjal tüntetik ki, más jeles képviselők mellett "...Babits Mihály olvasta fel a megjutalmazottak névsorát, évenkénti 3000 pengős évdíjat kapott Wass Albert erdélyi szépprózáiró". 10 Wass munkásságát Magyarországon is jól ismerték a háború előtt, nem véletlen tehát a Baumgarten- díj, hiszen könyvei Pesten is megjelentek, de az Erdélyi Szépmíves Céh kiadványai is nagy sikert arattak, hiszen eleve a "könyvek jellege is eredeti volt: erdélyi fehér posztóba kötötték..." 11, másrészt az anyaország éberrel figyelte elszakadt gyermeke minden rezdülését. A titokzatos őzbak című elbeszélés-gyűjteménye után 1942-ben újabb művével lép az olvasók elé, címe Mire a fák megnőnek, s 1943-ban megjelenik ennek a folytatása, mely önállóan olvasva is kerek egész történetet közöl, A kastély árnyékában. A két kötet három generáció életformája, világlátása bemutatásával történelmi korokról ad ízelítőt; a szabadságharc utáni időkben keresi az Erdélyben való megmaradás lehetséges emberi útjait, módjait; megpróbálja felfedni saját társadalmi rétegének a felelősségét, elhibázott lépéseit, amelyek végső soron Trianonhoz vezettek, s mindazon történésekhez, amelyek a békeszerződést még követték. A Varjassyak történetének megformálása már jelzi, hogy Wass olyan írói tehetséggel megáldott személyiség, aki a XX. századi írók élvonalában foglalja majd el a helyét. 1943-ban különleges könyvvel bővíti alkotásai tárházát, Tavak könyve címmel a Révai Kiadó megjelenteti az író meséit. Nagy örömmel fedeztem fel barátom gyermekének a tankönyvében ezekből a mesékből, illetve későbbi meséiből is jó párat Lázár Ervin, Benedek Elek meséinek a szomszédságában. Ennek az időszaknak számomra legkedvesebb alkotása a Vérben és viharban. Ahogy a művet olvastam, egyre inkább az fogalmazódott meg bennem, hogy végül is megszületett a hiányzó nagy hun eposz, persze nem műfaji szempontból, hiszen ez egy tökéletes kisregény, hanem tartalmi vonatkozásában. Tehát eposzi témát dolgoz fel a szerző, központi figurául Dengeziket választja, Attila fiát, aki egy erős és főként tartós birodalom létrehozásának lehetőségét vázolja fel a hunok előtt, bebizonyítva, hogy lejárt a "huj- huj" csatakiáltások ideje, ugyanis karddal lehet ugyan hazát szerezni, de megtartani csak "kaszával", azaz munkával lehet (ez lesz későbbi nagy regényének a metaforája). 1943 az író-gazdálkodó Wass Albertre újabb feladatokat ró, pontosabban egészen más típusú elvárások elé állítja. A frontra kerül, éspedig a keleti frontra zászlósként. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézetének irattára nem rendelkezik Wass Albert

személyi okmánygyűjtőjével, de a nyilvántartásukban lévő adatok alapján megerősítették, hogy az író tartalékos zászlóssá nevezték ki. Más forrásból egészítve ki, Wasst a keleti fronton I. és II. osztályú német vaskereszttel tüntetik ki, itthon tovább harcol az utolsó pillanatig, Kolozsvártól a Szilágyságon át a Szamosig, Fónagy vezérkari ezredes segédtisztjeként küzd az előnyomuló orosz csapatok ellen.¹² "1944 októberében Dálnoki Veres Lajos altábornagytól leszerelését kéri... Az altábornagy az író félve nem járul hozzá a leszereléshez. Így Wass Albert 1945 húsvétján katonai alakulatával Sopronnál hagyja el az országot."¹³

Megható, ahogy az író utolsó kolozsvári emlékképét egy portréfilm kapcsán velünk megosztja: "Ott van a sarkon szemben a Mátyás templommal, a Szürke Nővérek által gondozott szálloda és vendégfogadó, ott térdelt egy szürke apáca, nézett fel a keresztre és imádkozott, - egy lélek nem volt már sehol, csak az orosz tankok jöttek le a Feleken, hallani lehetett a dübörgésüket..."És 1945 húsvétjával a szó legszorosabb értelmében új fejezet nyílik az író életében.

A nagyvilágban Erdélyért

Erdély után Németország fémjelzi az író életútjának következő jelentős szakaszát. Sok mendemonda kapott már szárnyra az első emigrációs évekkel kapcsolatban. Wass Albert a már említett portréfilmből készített cikkben így reagál ezekre: "Különböző újságok azt írták, hogy nyomorogtam. Ez nem igaz. A Bajor erdőkben helyezkedtem el, és mivel okleveles erdőmérnök az egyik foglalkozásom, - hogy úgy mondjam - rögtön kaptam állást az amerikaiknál..., Turm Taxis herceg számára kellett kimérjek negyvenezer hold erdőt, melyet akkor vettek meg."¹⁴ (Helyszíne: a bajorországi Blaibach) S hogy az újságok mégsem jártak olyan igen messze az igazságtól, azt kissé enyhítve mégis elmondhatjuk, hogy a következő állomás, Hamburg mégsem egy többdiplomás, arisztokrata kvalitásához mért munkalehetőséggel rukkolt elő. Éjjeliórként egy építkezésen kapott munkát, de a mezőségi ember életrevalóságával tette hasznossá ezt az időszakot is, hiszen kihasználva az éjjeleket, megírta megindítóan őszinte regényét, az *Adjátok vissza a hegyeimet!* Wass Albertné, Siemers Éva úgy emlékezik e műről: "Nagy sikere volt... Németre én fordítottam, Gibt mir meine Berge wieder!"¹⁵ Az író a portréfilmben az angol fordításra is utal, amely később született meg. A mű kiadásában, sőt a többi mű megjelentetésében is jelentős szerepet vállalt fantasztikus felesége. Nemcsak ő fordította az író munkáit, hanem a kiadók felkutatásában is jelentős szerepe volt, személyes ismeretségét talpraesetten felhasználva munkálkodott azon, hogy férjét az új világ is megismerje. Ő fordította pl. az *Erdők könyvét* *Märchen vom Walde* címmel, amely egy újabb mesekönyv volt, "mert nem akart semmi olyat írni, aminek köze van a politikához".¹⁶ Ez utóbbi mondat nem teljes mértékben helytálló, mert az *Adjátok vissza a hegyeimet* nem más, mint a nyugatra küldetéssel érkezett főhősnek a segélykiáltása, aki elkeseredetten döbben rá,

hogyan nincs megoldás, hazája elveszett, nem tud segítséget szerezni azoknak, akik a hegyek, barlangok, az idegenek számára ismeretlen erdők rejtekein várják a szabadulást. Sőt ezt a művét 1945-ös kiadással megelőzi az ugyancsak Münchenben megjelent Ember az országút szélén című regénye. Ennek az időszaknak gyönyörű terméke az a mű, amely írói színvonalát, tehát témáját, kidolgozottságát tekintve számomra a legtökéletesebb, amelyet alig merek újból elolvasni, hiszen olyan meghatározó élményt jelentett első olvasata, s ez A funtinelli boszorkány. Ezt a háromkötetes regényt még a Bajor erdőben kezdte el írni, írógépét egy farönkre téve álmodta oda Erdély hegyeiből ezt a furcsa kislányt, Anucát, akinek szomorú sorsa által elmerülünk abba a babonás, különös hiedelmekkel pókhálósított világba, amely néha nagyszerű, néha meg hátborzongatóan naturalista valóságával lebilincseli az olvasót. A regényt aztán a hamburgi őrbódében fejezi be. Felesége is úgy nyilatkozik, hogy: "Akkor Albi megírta szerintem a legszebb könyvét, A funtinelli boszorkányt. A kiadás körül nehézségek merültek fel, s a fordítása sem lett tökéletes Pochmaniczky fordította a regényt Münchenben. Ő ugyan jól fordított, de mégsem tudott úgy németül, hogy ne csúszott volna bele egy-két súlyos hiba. Jobb lett volna még egyszer lefordítani az egészet".¹⁷ A könyv az idő tájt nem arat akkora sikert, mint amilyen értéket képvisel. S ez az éjjeliőrként dolgozó arisztokrata gróf nem azt a konklúziót vonja le a körülötte immár feje tetejére állt világról, arról, amely szinte apokaliptikus szenvedések sorát jelentette népe és önmaga számára, hogy ez az emberi világ rossz, hanem megható hittel szól sortársaihoz: "Testvér, valamit szeretnék mondani neked. Ne hidd, hogy csúnya a világ, és az emberek rosszak. A világ szép, s az emberek jók. A rosszság nem egyéb, mint valami furcsa betegség, mely ragályos és időnként visszatér. Akár a pestis, vagy a nátha. Olyankor elcsúfítja a világot maga körül. A világot, a te világotat."¹⁸ Így indul a Te és a világ című műve, amely az 1947-es Rézkígyó (München) után Vilsbiburgban jelenik meg. S Istenem, milyen nehéz olvasni tovább a sorokat, különösen az olyanoknak, akiből felsír az érzelemazonosság, de nehéz elfogadni a tanácsot, mi szerint: "Ha újra elővesz a sajtó honvágy, gondold arra: minden kép, amit mutat, a múlté. Mintha régi-régi fényképes albumban lapoznál. Ma már semmi sem azonos azzal, ami benned fáj. Nemcsak az idő változott, megváltoztak a hegyek, a völgyek, az erdők és a mezők ... Minden más, minden megváltozott. Minden idegen... Hamarosan rájössz, hogy ami benned fáj, az nem is honvágy, hanem már csupán emlékezés." S talán ha hiszünk abban, hogy: "Senki nem rabolhatja el tőled azt, hogy amire emlékezel, az gyönyörű szép"¹⁹, akkor könnyebb továbblépni, és újból elhinni, hogy feladatod van, új világot kell önmagad köré tervezni. Köszönöm jómagam is a hitadást, az erőadást, a buzdítást!

Németországban még két verseskötete jelent meg, mindkettő 1948-ban: A láthatatlan lobogó meg a Százéves dal az ismeretlen bujdosóról. 1951 mér földkö Wass életében, olyan változást hoz, amely az emigrációs író életében meghatározó földrajzi hely és életforma lesz. Augusztusban kivándorol

Amerikába. A család kettészakad, és az élet úgy hozza, hogy sohasem válnak egy tűzhely körül ülökké, mégis úgy tűnik, hogy fiai - a négy Amerikában, meg az egy Németországban élő - összetartóan küzdenek egyetlen célért, és pedig, hogy édesapjuknak méltó emléket állítsanak. Az ok, amiért Siemers Éva és Wass Albert útjai elválnak, az, hogy feleségét tüdőbetegsége miatt nem engedik fel az új világba induló hajóra, s ennek a nőnek van annyi ereje, hogy elengedje férjét, megértve, hogy a sors számára feladatot rótt ki, azt teljesítenie kell, hiszen minden adottsága megvan hozzá, csupán a körülményeket kell megteremteni. Amerika akkor ilyennek tűnt. Regényszerű - hátha egyszer akad egy tehetséges ember, aki sorokba szövi élettörténetüket - az elválás, hiszen Éva szíve alatt hordja ötödik gyermekük. Sőt a beutazási engedélyt sem egykönnyen kapja meg az író, "mert Kicsi Anna sírkeresztje című elbeszélésében és más írásaiban is feszegeti a nyugati világ felelősségét mindazért, ami a magyarsággal és Közép - Európa népeivel a szovjet megszállást követően történt." 20 "Amerikába úgy érkeztem mint földmunkás, mivel a tanult embereket nemigen szerették. Azért mégis kiszivárgott valahogy, hogy bár értek a mezőgazdasághoz, de több is van bennem, és akkor kaptam állást Taff szenátor segítségével a floridai De Landben, a Military Academy hívott meg, hogy tanítsak algebrát... Mivel erdőben akartam élni és az Okala National Forest négyszázhuszonötezer hold lakatlan erdő, megvettem az Astor villát, mely abban az időben nagyon leromlott állapotban volt. Én aztán rendbe raktam és valóban házat csináltam belőle...". 21 Ez így, az emlékezés távlatából problémamentesnek tűnik, az indulás azonban sokkal nehezebb volt, ugyanis előbb egy farmon dolgozott, utána rövid időre - amint az idézetből is olvashattuk - a katonai akadémiára került algebrát tanítani, 1957-től pedig az University of Floridán egyetemi tanár, történelmet, európai irodalmat és nyelveket tanított. Pár évig a Szabad Európa Rádió munkatársa is volt. Az amerikai magyar emigránsok egyik legkiemelkedőbb személyisége lesz, erre bizonyíték mindaz, amire tanulmányom első részében utaltam, az a fantasztikus szervező tevékenység, melynek alapját az erdélyi kulturális életben kipróbált és bevált módszerek jelentették. Csak itt más a hangulat, s a körülmények is az élet furcsa fíntorát mutatják. Bár számottevő az emigráns magyarság, nem igazán képes olyan szellemi, anyagi erőket investálni, mint amelyre példát jelent a két világháború közötti erdélyi magyarság. Wass is így nyilatkozik: "Elméletben egyszerűnek látszott az egész: egyedül az észak-amerikai földrészen valami másfélmillió magyart mutattak a statisztikák." 22 Az író célját már említettem, negatív tapasztalataira utaltam, talán kiegészítésül még egy idézet, amellyel Wass argumentálja szent elhatározását, hogy meg kell teremteni a lehetőségét annak, hogy az európai magyarság iránt érdeklődők magyar megközelítésű és egyben hiteles képet kaphassanak az európai magyarságról: "Több különböző kiadású és különböző időben kiadott enciklopédiában például a következő, szóról sóra azonos mondatokat találtam, amiről arra lehetett következtetni, hogy azok ugyanattól a személytől származnak: "Magyarország, mint olyan a valóságban

sohasem létezett, mindössze egy soknépű laza egység a "szentkorona országai" összefoglaló név alatt. Ennek az országnak voltak a kezdetben magyar uralkodói is, azonban a tizennegyedik századtól kezdve már csak cseh, német, olasz, lengyel és román királyok viselték az országalapító magyar király, Szent István koronáját".²³ Ezt és az ehhez hasonló, sőt ettől sokkal rosszindulatbúb félreinformálást szerette volna Wass Albert kiigazítani, s tudta, hogy ez az odaérkezett magyarság feladata, hiszen másoknak (pl. az itthon maradottaknak) erre még annyi lehetőségük sincs, mint az emigránsoknak. Terveit precízen kidolgozta, átgondolta, mozgósította saját anyagi eszközeit, és megszállottan próbálta meggyőzni a kinti magyarokat. Szívós, kitartó társra talált nagyszerű tervéhez új skót - amerikai feleségében, aki vállalta vele a több ezer kilométeres utazásokat Amerika szerte, hogy céljukhoz anyagi segítséget szervezzenek. Amikor az érdektelenség vagy a célt megérteni nem akarás elkeserítette, felesége tartotta benne a lelket, "...szó se lehet megfutamodásról, amit elkezdünk érdemes volt elkezdni, tehát visszük tovább, az Úristen eligazítja majd a többi." ²⁴ A már megnevezett két "rangos vállalkozás" 19 magyar és 43 angol nyelvű művet ad ki. Tágas témakört ölel fel, ugyanis történelmi, nemzetpolitikai, néprajzi, stb. műveket, ill. szépirodalmi munkákat jelent meg, mindegyiket azzal a nemes céllal, hogy a nagyvilág jobb tájékoztatását szolgálja.

Fontos, hogy a kultúrszervező Wass Albertben nem halt meg az író, hanem új lendülettel, de a lelkében továbbélő régi világról, Erdélyről ír lebilincselő történeteket. A megélt táj újjáéled a könyvek sorain, s a pálmák helyett megjelenik képzeletében a fenyők illata, az erdő csodája, a hegyi patakok játéka, emlékeivel átlépi az óceánt, s újra otthon van. A teljességre törekedve említem a még 1948-beli Elvész a nyom című művét (Cleveland), s megállnék az 1952-es kiadású Tizenhárom almafa című regényénél, pár sorra. A mű Buenos Aires-ben jelent meg, de az olvasót Tánzos Csuda Mózsai csuda világába vezeti, no nem a mesék világába, hanem Erdély mesés tájaira, ahol az élet néha tényleg furcsa dolgokat művel az ottlakókkal. Tamási Ábeljének és Nyíró Úz Bencéjének méltó társa ez a Mózsai, akinek ugyancsak szüksége van mindazon leleményességre, mint irodalmi társainak, arra, hogy ebben a megbokrosodott világban megéljen, pontosabban túléljen. Az almafák itt is a megmaradás toposzaként jelennek meg, s a fák sorsa szimbolikusan az erdélyi magyarság sorsát idézik. Amikor 1945-re mind a 13-nak csak a csonkja marad, azt hinnénk, hogy itt már valóban elveszett minden, s úgy tünne, hogy Mózsai minden ügyeskedése, furfangja hiábavaló lett volna, szorongó lelkünknek megadja Wass a feloldozást és a hitet, hiszen: "...akármilyen is történik körülöttünk, ők tudják, hogy ez a tavasz közeledőben van már. Mert Isten, aki a kivágott csonkból termő fát tud növeszteni újra, nem hagyja elveszni a népeket sem, akik benne hisznek". ²⁵ 1965-ben lát napvilágot a regény folytatása, a két mű között viszont meg kell említeni Az antikrisztus és a pásztorok (1958); az Átoksori kísértetek (1964) címűeket. Tánzos Csuda Mózsai élete az Elvások a veres csillag című műben tovább pereg a szemünk előtt, s míg az előző a két világháború közti emberek

életének követője, a háborús évek "erdei" krónikája, addig ez a regény a kommunizmus zűrzavarát veszi nagyító alá, s elsősorban az erdélyi magyarság ez időbeli sorsára utal. Ez a mű is megpróbálja feloldani bennünk a Mózsi és vele a magyarok sorsán való elkeseredést, azáltal, hogy fát ültetnek a magyarok, a jövő fáját, a túlélés szimbólumát, énbennem a feszültség nem oldódott fel. Azt a fát a barakok mellé ültetik, igaz otthonról hozott föld közé, de gyökereit a Duna-Delta mocsaras földjébe eresztik, a kerítéssel körülvett táborban kell életre kelnie, ott, ahol a nád, a mocsár, a köd szinte ellehetetleníti a továbbélést. Felmerül bennem a kérdés elég-e Mózsi hite a kitelepítetteknek, ott, ahol még a pap is kételkedővé vált. A mustármag szimbólum jut eszembe, a hit ereje csodákra képes. "Mink se kedveljük s mégis itt vagyunk. A fa se válogasson, ha székely akar lenni", 26 ez már parancsolat. A Simó József által összeállított Wass bibliográfiát szemlélve a felsorolásból még két művet szeretnék mindenképpen kiemelni. Az egyik a Kard és kasza című, amelynek első része, a Krónikás írás 1974-ben jelent meg (Astor Park), a második, a Szemtanúság meg 1976-ban (uo.). Ha pilléreket keresünk Wass munkásságában, akkor A funtinelli...mellett az én megítélésem szerint ez a másik tartóoszlop. Ha valamiképpen hídnak tekintem Wass életművét, a halhatatlanná váláshoz vezető hídként, amelyet az ilyen különleges szellemóriások építenek fel, akkor a Hagyaték című, műfaji szempontból nehezen behatárolható mű az, amelyik ott ér partot, ahol a halhatatlanság elkezdődik. A Kard és kasza az Eröss nemzetség történetének tűnhet, a műben ők a Wass család regényes megjelenítői, de ez nem csupán az, hanem az egész erdélyi magyarság történelmét idézi olvasója elé - Buzáttól egészen Eröss Miklósig, úgy, hogy a történelmi hitelességű adatokat átszővi a mondák, legendák világa, és így tárul fel előttünk egy küzdő, küszködő nép krónikája. A második rész már nem egy évezredet ölel át, hanem egyetlen generáció megpróbáltatásait vetíti elénk, a főhős életútját állítva a középpontba. A huszadik század olyan nehézségek elé állította az erdélyi magyarságot, amelybe az egyes ember beleroppanhat. A néhol már naturalisztikusan bemutatott kegyetlenség, amelyet Miklós és sortársai élnek át, még az olvasás során is roppant lelkierőt igényelnek. Amikor úgy érezzük, hogy nincs tovább, megkapjuk a lelki feloldást, ami nem más, mint a remény. A főhős legyőzhetetlen. Amikor pálinkáért eladják a megvakított, agyonkínzott Miklóst egy durva pokrócba csomagolva, nem tudjuk elképzelni, hogy létezhet feloldás. De az ősei nevéen koldusként újból megjelenő volt arisztokrata valóban nem lehet más, mint Isten igaz szavának hirdetője, Szent ember, olyan szent, aki a szeretet szavát hirdeti ellenségei közt is, testvéreinek hű segítője. Szenvedései árán megtisztult, benne már nincs sem harag, sem gyűlölet, mindenét elvették: nevét, címét, családját, anyagi javait, szeme világát, tehát a semmi által lett az övé a minden. Fantasztikus ez az írói útrabocsátás. Wass Albert most sem engedi, hogy úgy tegyük le a művet a kezünkből, hogy indulatok feszítsék szét mellünket, hanem megpróbál isteni békét teremteni ott, ahol emberi érzelmek dúlnak, a szeretet és valami emberfölötti megbocsátás szavával. A következő

címek felsorolásával csupán arra törekszem, hogy akik soraim elolvassák, lássák, hatalmas életművet hagyott Wass Albert ránk, s itt az ideje (már rég eljött), hogy értékeljük azt: Átoksori kísértetek (regény, 1964), Magunkra hagyottak (regény, 1967), Valaki tévedett (elbeszélések, 1977), Válogatott magyar mondák (1971), Válogatott magyar mesék (1972), Magyar örökségünk (1975), Halálos köd - Holtember partján (1978), A költő és a macska (elbeszélések, 1989). (Más, angolul megjelent művek). Ezen a mozgalmas, feladatokkal kikövezett, néha igen nehéz amerikai életúton hű társa volt második felesége, aki 1987-ben hunyt el. Élete vége felé betegséggel kellett megküzdenie, s menekült a magány elől, az elől a magány elől, amely gyerekkorában oly sokat társa volt, és amelyről Hagyaték című művében is annyiszor említést tesz. Újból megnősül, de egy súlyos baleset után nehezen küzd már meg az élet apróbb, nagyobb megpróbáltatásaival, és 1998 február 17-én "a kivénült harcos leteszi a fegyvert". Véget vet annak a különleges, sőt különlegesen nagyszerű életútnak amelynek jelszava: "ismertessétek az igazságot s az igazság szabadokká téssen".

1 Adjátok vissza a hegyeimet, 67. old., Kráter Műhely Kiadó, Bp., 1997

2 Hontalanság hitvallása (vers)

3 Romániai magyar irodalmi lexikon.

4 lásd 3. pont

5 lásd 3. pont

6 lásd 3. pont

7 Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1989. nov., A kivénült harcos leteszi a fegyvert

8 Lásd 7. pont

9 Népújság, 2000.08. 03. Olyan volt mint isten kenyere (B D) /Marosvásárhely/

10 Magyar Nemzet, 1940.01.19., 14. szám

11 Studia Nova, 1994, 1. szám Erdélytől Bajorerdőig, Szabó T. Ádám

12 Szalay Róbert: Fenyőktől a pálmafáig, Hangfoszlányok egy Portréfilmből (Beszélgetés Wass Albert íróval)

13 Medvigy Endre: Laudáció a Magyar Örökség-díj átadásakor, 1999. szept. 18.

14 lásd 12. pont

15 lásd 11. pont

16 lásd 11. pont

17 lásd 11. pont

18 lásd 11. pont

19 lásd 11. pont

20 lásd 13. pont

21 lásd 12. pont

22 lásd 7. pont

23 lásd 7. pont

24 lásd 7. pont

25 Tizenhárom almafa, Mentor Kiadó

26 Elvásik a veres csillag, Mentor Kiadó

Egyéb felhasznált irodalom:

Az ocalai remete (Emlékezés Wass Albert íróra)

(<http://www.hungarian.net/EAM/9801/wass.htm>)

Szegletkő, 1999. márc. 7. Simó József: Fenyő a hegytetőn (Isten-tudó Wass Albert emlékezetére)

Délsziget15. 1989 Dunai Ákos: Wass Albert hazatér. Kapu, 5. 1992.

Hajnal László Gábor: Wass Albert búcsúztatása. Magyar Nemzet, 56. 1993.

Illés Sándor: Lobogó fáklya a neve (Wass Albert szeretne végigsétálni a szigeten) Világszövetség, 2. 1993.

Pomogáts Béla: Messzi kert embere (Erdély hűségében. Wass Albertről). Magyar Nemzet 44. 1998.

Lőcsei Gabriella: "Pusztuló gyümölcsfák vagyunk" (Wass Albert örökre elbujdosott). Magyar Nemzet, 2000. 07. 24.

Wass Albert küzdelmes hazatérése (Botrány egy névadás körül - Háborús bűnös volt az író?) Hunnia, 1999. okt.

Fráter Olivér: Tündöklő csillagunk (Wass Albert életpályája),

Kovács Ferenc: Wass Albert 90 esztendővel a vállán

(<http://www.ancj.ro/muvelodes/98ja31.ntm>)

Pilhál György: Wass Albert ([http://www.](http://www.napimagyarország.nu/news/rullstory.pnp.3/aid=/498)

[napimagyarország.nu/news/rullstory.pnp.3/aid=/498](http://www.napimagyarország.nu/news/rullstory.pnp.3/aid=/498))

ÁRGUS irodalmi és kulturális folyóirat 2001 / 2. március - április